

УДК 657.21

*Л. В. Домбровська,
кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і обліку,
Миколаївський міжрегіональний інститут
розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна, Миколаїв
І. М. Вакіш,
магістрант, Миколаївський міжрегіональний інститут
розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна, Миколаїв*

ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ: СТАН ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ

*L. Dombrowskaya
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Finance and Accounting Mykolayiv Interregional Institute
Human Development of the University «University «Ukraine», Mykolaiv, Ukraine
I. Vakish
magistrate, Mykolayiv Interregional Institute
Human Development of the University «University «Ukraine», Mykolaiv, Ukraine*

ACCOUNTS RECEIVABLE OF UKRAINIAN ENTERPRISES: STATUS AND EFFICIENCY OF MANAGEMENT

У статті обґрунтовано актуальність та необхідність дослідження дебіторської заборгованості, яка є вагомою складовою обігових активів майже будь-якого господарюючого суб'єктів, як з точки зору динаміки її обсягів, так і з точки зору ефективності управління даним видом заборгованості. Виконаний аналіз обсягу та структури дебіторської заборгованості дозволив виявити нерівномірний її розподіл між різними видами економічної діяльності, що є цілком закономірним з огляду на специфічні особливості кожного з них. В результаті розрахунку традиційно застосовуваних аналітичних показників оборотності дебіторської заборгованості (коефіцієнт оборотності, тривалість одного обороту) зроблено висновок про погіршення рівня ефективності управління нею упродовж аналізованого періоду як в цілому по сукупності підприємств України, так і за переважною більшістю видів економічної діяльності. За результатами виконаного дослідження запропоновано систему заходів, спрямованих на забезпечення прискорення оборотності дебіторської заборгованості вітчизняних господарюючих суб'єктів, тобто на підвищення рівня ефективності управління нею.

The article substantiates the relevance and necessity of the study of receivables, which is a significant component of working assets of almost any economic entity, both in terms of the dynamics of its volumes and in terms of the efficiency of management of this type of debt. The analysis of the amount and structure of accounts receivable allowed to reveal its uneven distribution among different types of economic activity, which is quite natural in view of the specific features of each of them. As a result of the calculation of traditionally used analytical indicators of turnover of receivables (turnover ratio, duration of one turnover), it was concluded that the level of

management efficiency of it during the analyzed period was worsened, as a whole, in the aggregate of enterprises of Ukraine, and by the overwhelming majority of types of economic activity. According to the results of the performed research, a system of measures aimed at ensuring the acceleration of the turnover of receivables of domestic economic entities, that is, to increase the level of management efficiency of it, is proposed.

Ключові слова: *дебіторська заборгованість, ефективність управління, обсяг, структура, підприємства України, господарюючі суб'єкти, види економічної діяльності.*

Keywords: *accounts receivable, management effectiveness, volume, structure, enterprises of Ukraine, economic entities, types of economic activity.*

Постановка проблеми. Збільшення обсягу дебіторської заборгованості та її питомої ваги у загальній величині оборотних активів підприємств України, є чи не однією із найгостріших проблем в сучасних умовах, оскільки даний вид заборгованості є, по-перше, одним із елементів оборотних активів, які фінансуються за рахунок власних або позикових коштів, по-друге, частиною продукції, проданої покупцям, але ще не оплаченої, по-третє, засобом погашення кредиторської заборгованості. Саме така сутнісна багатоаспектність дебіторської заборгованості актуалізує необхідність систематичного дослідження ефективності управління нею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дебіторської заборгованості достатньою мірою висвітлена в науковій літературі. На особливу увагу заслуговують публікації М.В. Бардадима, В.С. Белозерцева, М.Д. Білик, М.М. Василюка, І.В. Данильчука, Є.В. Дубровської, О.В. Клименко, Н.В. Курти, П.О. Куцика, Л.О. Логіненко, І.М. Мягих, Н.В. Потриваєвої, Ю.В. Рудковської, Л.В. Таратути, І.В. Терлецької, О.Є. Федорченко, П.А. Фісуненко, М.М. Чорнобривець, І.С. Чухно, в яких приділена увага сутності та причинам виникнення дебіторської заборгованості, методологічним та практичним аспектам аналітичного забезпечення вивчення даного виду заборгованості, а також підходам до механізму управління нею.

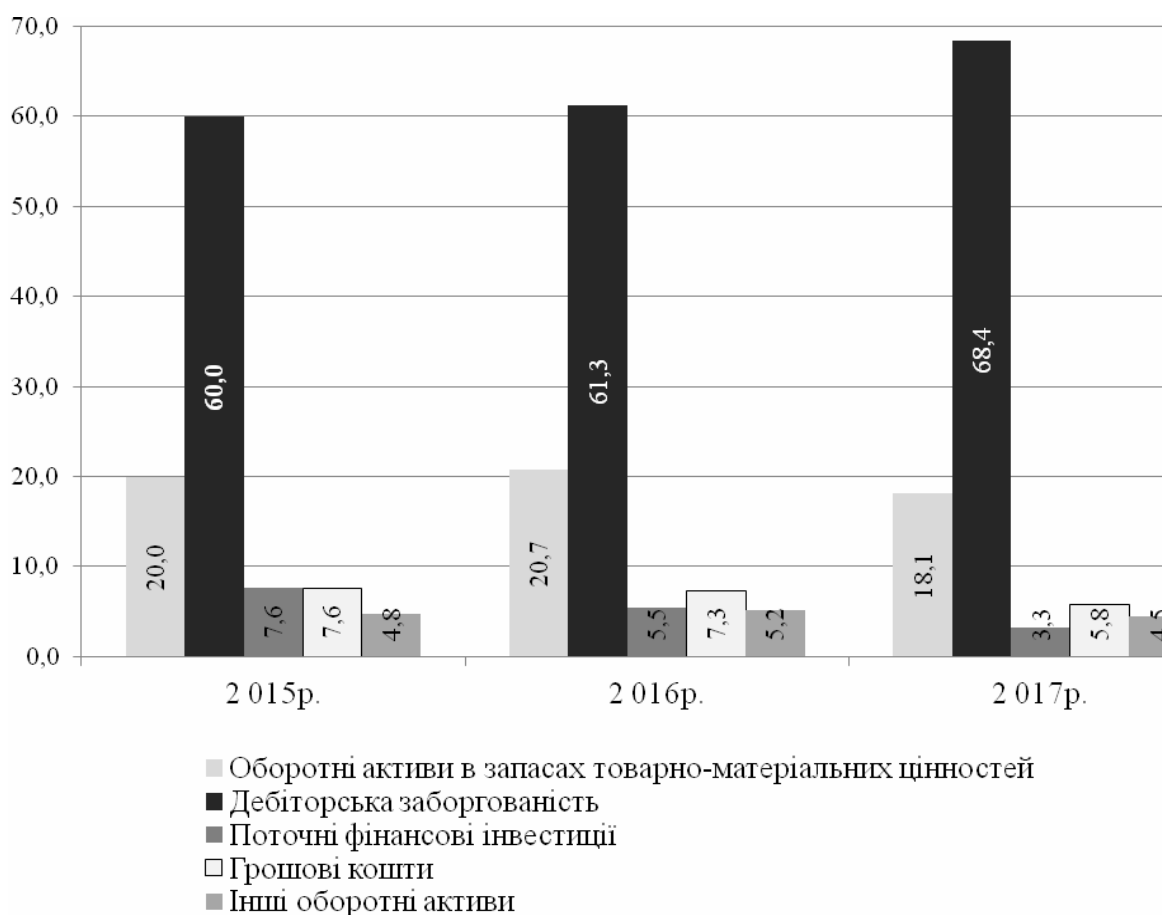
Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, надзвичайна актуальність проблеми виникнення, негативної динаміки обсягів дебіторської заборгованості та погіршення ефективності управління нею завжди залишаються остаточно не вирішеними.

Метою статті є дослідження стану дебіторської заборгованості підприємств України у розрізі видів економічної діяльності, а також оцінка ефективності управління даним видом заборгованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній практиці господарської діяльності, відвантажуючи вироблену продукцію або надаючи послуги, підприємства, як правило, надають покупцям комерційні кредити шляхом відтермінування платежів. Звичайно, таким способом підприємства намагаються збільшити обсяги реалізації продукції, однак при цьому зростають обсяги дебіторської заборгованості, внаслідок чого вилучають із обороту частину оборотного капіталу, відповідно, знижується рівень платоспроможності підприємства.

Виникнення дебіторської заборгованості є неминучим, тобто природним, об'єктивним процесом фінансово-господарської діяльності підприємств, оскільки це:

- зобов'язання боржника з передачі майна, виконання робіт, надання послуг, сплаті грошових коштів на визначену дату [3];
- наслідок політики, спрямованої на підвищення товарообороту [1];
- певна сума коштів, яку фізична або юридична особа заборгувала іншому суб'єкту господарювання за передані їм раніше продукцію, товари, виконану роботу чи надані послуги [2].

Рисунок 1. Динаміка структури матеріалізованого оборотного капіталу підприємств України (за станом на 31.12.2017)

Як показало дослідження, впродовж останніх років господарської практики обсяг дебіторської заборгованості та її питома вага у загальній величині оборотних активів підприємств України поступово зростала, що свідчить про деформовану структуру матеріалізованих форм оборотного капіталу (рисунок 1).

Питома вага дебіторської заборгованості у сукупному оборотному капіталі вітчизняних підприємств протягом 2015-2017 рр. залишалася найвищою порівняно з іншими складовими, до того ж поступово підвищившись на кінець аналізованого періоду. Домінування у загальній структурі дебіторської заборгованості підтверджує нераціональне використання оборотного капіталу, що, в свою чергу, позначилося й на результатах роботи вітчизняних підприємств.

Зауважимо, що значна частка дебіторської заборгованості може бути обумовлена також багатьма зовнішніми і внутрішніми чинниками.

Зокрема, зовнішніми чинниками є чинний порядок розрахунків у країні, податкова, грошово-кредитна політика, рівень інфляції, обсяг ринку та рівень його насиченості. Вони практично не залежать від діяльності підприємств, і обмежити їх вплив складно. Внутрішні чинники – договірна політика підприємств, застосування різних видів розрахунків, стан контролю за дебіторською заборгованістю – залежать від рівня організації збуту продукції, налагодження контролю за виконанням договірних зобов'язань, цінової та фінансової політики підприємства.

В сучасних умовах ринкової конкуренції суб'єкти підприємницької діяльності змушені реалізовувати продукцію з відтермінуванням платежів, здійснюючи не безбиткове вилучення з обороту частини власного оборотного капіталу. При цьому одна частина дебіторської заборгованості є закономірною, оскільки так передбачає порядок розрахунків, інша частина – прострочена та безнадійна дебіторська заборгованість, що виникає в результаті порушення платіжної дисципліни.

Виконане дослідження дозволило виявити щорічне зростання дебіторської заборгованості майже за всіма видами економічної діяльності (таблиця 1).

Таблиця 1.
Динаміка обсягів та структури дебіторської заборгованості підприємств України в розрізі видів економічної діяльності

Вид економічної діяльності	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Сільське, лісове та рибне господарство	151461	7,72	342782	13,62	1092111	27,68
Промисловість	595111	30,32	767422	30,49	990702	25,11
Будівництво	92132	4,69	122948	4,88	115496	2,93
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	575446	29,32	702987	27,93	997461	25,28
Транспорт, складське господарство поштова та кур'єрська діяльність	78458	4,00	101217	4,02	196187	4,97
Тимчасове розміщення й організація харчування	4634	0,24	5041	0,20	6444	0,16
Інформація та телекомунікації	23101	1,18	29594	1,18	48272	1,22
Фінансова та страхова діяльність	124934	6,37	135550	5,38	114168	2,89
Операції з нерухомим майном	110802	5,65	145577	5,78	175302	4,44
Професійна, наукова та технічна діяльність	175591	8,95	123809	4,92	147930	3,75
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	24551	1,25	32977	1,31	52129	1,32
Освіта	313	0,02	365	0,01	391	0,01
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1347	0,07	1451	0,06	2054	0,05
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	3419	0,17	3499	0,14	5395	0,14
Надання інших видів послуг	1472	0,07	1985	0,08	1589	0,04
Всього	1962772	100,00	2517204	100,00	3945631	100,00

При цьому темпи приросту дебіторської заборгованості підприємств переважної частини видів економічної діяльності у 2017 р. були значно вищими, ніж у 2016 р. Найбільш високими темпами зростає дебіторська заборгованість підприємств, які працюють у сфері сільського, лісового та рибного господарства. Якщо у 2016 р. відносно відхилення складало 126,3%, то вже у 2017 р. – 218,6%. Даний вид економічної діяльності вирізняється серед усіх інших специфічними умовами виробничої та збутової діяльності. Зокрема, недотримання умов договорів, несвоєчасне доведення претензій за заборгованістю, які виникли, приводить до зростання дебіторської заборгованості, а як наслідок, до погіршення фінансового стану підприємств.

Помітно зростає дебіторська заборгованість такого виду економічної діяльності як транспорт, складське господарство та кур'єрська діяльність (на 29,0% у 2016 р. та на 93,8% у 2017 р.). Вважаємо, що дана ситуація пов'язана із підвищенням активності як суб'єктів господарювання, так і населення до різних видів послуг транспортування, складування та кур'єрського обслуговування, також широким спектром пропозицій підприємств відповідного виду економічної діяльності щодо форм та порядку розрахунку за надані ними послуги. Йдеться, зокрема, про популярні на сьогодні системи бронювання та резервування в Інтернет-мережі, які дозволяють клієнтам заздалегідь здійснити замовлення, щоб гарантовано отримати бажану послугу. Водночас здійснене замовлення та неповна оплата послуги веде до виникнення у підприємств дебіторської заборгованості.

Суттєво у 2017 р. зростає також дебіторська заборгованість підприємств, які працюють у сфері інформації та телекомунікацій (на 63,1%), адміністративного та допоміжного обслуговування (на 58,1%), охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (на 41,6%), мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (на 54,2%). Вважаємо, що окреслена ситуація пов'язана із доволі «молодим» ринком перелічених видів послуг в Україні, здійснюваних саме на платній основі, який ще не забезпечений сформованим механізмом ефективного управління платіжною дисципліною користувачів цих послуг, а, відповідно, і управління їх дебіторською заборгованістю.

За окремими видами економічної діяльності (будівництво, фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, освіта) спостерігається зменшення темпів зміни дебіторської заборгованості, що пояснюється сповільненням інтенсивності розвитку господарської суб'єктів даних видів діяльності в останні роки. Варто навіть взяти до уваги значне скорочення кількості підприємств окреслених видів економічної діяльності з 2015 р до 2017 р.: будівництво – з 29785 од. до 24333 од. (на 5452 од.), фінансова та страхова діяльність – з 4410 од. до 3786 од. (на 624 од.), освіта – з 2081 од. до 1855 од. (на 226 од.), операції з нерухомим майном – з 31201 од. до 30913 од. (288 од.)

Кожний із досліджуваних видів економічної діяльності є особливим та специфічним, що вплинуло на розподіл сукупної дебіторської заборгованості за цими видами. Ліва частка сукупної дебіторської заборгованості підприємств України припадає на промислові підприємства (30,32%, 30,49% та 25,11%), а також оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (29,32%, 27,93%, 25,28%). Варто

відмітити, що упродовж досліджуваного періоду значення відповідних питомих ваг поступово зменшилися. Водночас значно збільшилась частка дебіторської заборгованості, що утворилася у підприємств сільського, лісового та рибного господарства – з 7,72% на кінець 2015 р. до 27,68% на кінець 2017 р., тобто на 19,6 в.п.

Вважаємо, що розподіл дебіторської заборгованості за видами економічної діяльності є цілком закономірним, адже промисловість є найбільшою галуззю господарства, що виготовляє знаряддя праці та предмети споживання, які в свою чергу реалізуються через мережу торговельних підприємств.

Виявлені зміни у розмірах загального розміру дебіторської заборгованості підприємств України в цілому та за окремими видами економічної діяльності неминуче вплинули на динаміку показників, які дозволяють оцінити ефективність використання дебіторської заборгованості та виступають своєрідними індикаторами якості управління нею (таблиця 2). Виконані розрахунки засвідчили суттєве підвищення ефективності використання дебіторської заборгованості господарюючих суб'єктів таких видів економічної діяльності, як професійна, наукова та технічна діяльність; тимчасове розміщення й організація харчування; операції з нерухомим майном.

Таблиця 2.
Показники ефективності використання дебіторської заборгованості підприємств України за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Коефіцієнт оборотності			Тривалість одного обороту, днів		
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Сільське, лісове та рибне господарство	1,75	1,50	0,56	205	240	640
Промисловість	2,82	2,74	2,53	128	132	142
Будівництво	1,68	1,35	1,46	215	267	246
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3,28	3,28	2,98	110	110	121
Транспорт, складське господарство поштова та кур'єрська діяльність	2,82	3,25	2,48	128	111	145
Тимчасове розміщення й організація харчування	3,08	3,90	4,03	117	92	89
Інформація та телекомунікації	3,93	3,79	2,97	92	95	121
Фінансова та страхова діяльність	0,51	0,60	0,51	700	599	706
Операції з нерухомим майном	0,52	0,60	0,54	693	604	669
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,88	1,53	1,85	410	235	194
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,79	1,72	1,26	201	209	285
Освіта	5,45	5,91	6,26	66	61	58
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6,17	8,06	8,37	58	45	43
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	4,88	1,34	1,03	74	269	351
Надання інших видів послуг	2,17	1,92	2,32	166	188	155
Всього	2,37	2,39	1,96	152	150	187

Виявлений характер зміни відповідних показників був забезпечений випереджаючим зростанням упродовж 2015-2017 рр. чистого доходу від реалізації послуг підприємств перелічених видів економічної діяльності порівняно із темпами збільшення їх дебіторської заборгованості.

Водночас спостерігається і поступове погіршення стану ефективності використання дебіторської заборгованості вітчизняних господарюючих суб'єктів, адже коефіцієнт оборотності скоротився упродовж 2015-2017 рр. на 0,41об., а тривалість одного обороту відповідно збільшилась на 35 днів.

Суттєвого впливу на виявлений характер зміни аналізованих показників завдало погіршення рівня управління дебіторською заборгованістю підприємств таких видів економічної діяльності, як сільське, лісове та рибне господарство; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; будівництво; інформація та телекомунікації; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів.

Безперечно, кожний вид економічної діяльності є специфічним з точки зору як створення кінцевого продукту, так і його реалізації, а відповідно і утворення дебіторської заборгованості. Проте вважаємо, що з метою ефективного управління даним видом заборгованості господарюючі суб'єкти усіх без виключення видів

економічної діяльності мають виважено підходити до розробки та впровадження в практичну діяльність системи заходів, серед яких на особливу увагу заслуговують наступні:

- попередня перевірка покупців та формування рейтингу їх кредитоспроможності;
- визначення умов надання товарного кредиту;
- планування заходів по роботі з кожним клієнтом;
- ведення реєстру дебіторської заборгованості;
- оцінювання вартості й швидкості обороту дебіторської заборгованості;
- контроль за погашенням дебіторської заборгованості;
- запровадження сучасних методів управління дебіторською заборгованістю (впровадження гнучкої системи знижок для дебіторів; спонтанне фінансування, тобто надання знижок у відповідь на скорочення термінів розрахунків; «аутсорсингу»).

Висновки. Комплексний вплив низки зовнішніх (податкова політика, стан фінансового ринку, економічна політика держави) та внутрішніх факторів (галузь діяльності підприємства, кредитна політика підприємства та ін.), який надзвичайно посилюється в останні роки, неминуче позначився на високих темпах зростання як розміру дебіторської заборгованості підприємств України, так і її частки у сукупному обсязі оборотних активів. Окрім того, погіршився рівень ефективності управління дебіторської заборгованості вітчизняних господарюючих суб'єктів переважної частини видів економічної діяльності.

Виявлені тенденції переконливо сигналізують про нагальну необхідність безперервного застосування в практиці господарювання вітчизняних підприємств системи традиційних та впровадження сучасних заходів управління дебіторською заборгованістю, що дозволить прискорити швидкість її обороту, а також сприятимуть зростанню гарантії її погашення та трансформацію у грошові активи.

Література.

1. Бардадим М.В. Ефективне управління дебіторською заборгованістю підприємств / М. В. Бардадим // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9(1). – С. 42-50. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9%281%29__8
2. Потриваєва Н.В. Теоретичні аспекти щодо визначення дебіторської заборгованості на підприємстві / Н.В. Потриваєва, М.І. Жорняк // Інноваційна економіка. – 2014. – №6(55). – С. 289-292.
3. Чорнобривець М.М. Дебіторська заборгованість: сутність та причини виникнення / М.М. Чорнобривець // Європейські перспективи. – 2013. – №10. – С. 181-185.

References.

1. Bardadym, M.V. (2012), "Effective management of receivables of enterprises", *Ekonomichni nauky. Seriya: Oblik i finansy*, vol. 9(1), pp. 42-50, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9%281%29__8
2. Potryvaieva N.V. and Zhorniak, M.I. (2014), "Theoretical Aspects of Definition of Accounts Receivable at the Enterprise", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 6(55), pp. 289-292.
3. Chornobryvets, M.M. (2013), "Receivables: the nature and causes of occurrence", *Yevropeiski perspektyvy*, vol. 10, pp. 181-185.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2018 р.